

TÜRKMEN BAŞIBOZUKLUĞU

Giriş

Bir konuda bir başkasıyla konuşabilmek için en azından belirli sayıda kavrama ihtiyacımız vardır. Zaten her konuda en bilgisizimizden en bilgimize kadar kavramları kullanmaktayız. Ama kavramlarımız anlaşabilmek, bilgi aktarmak, bilgi almak için bir önkoşul olsalar da konuşmacıların onlara yüklediği anlamlar çok farklı. Bazen de kavramlarımız sanki aynı içeriği, aynı önkabülleri, aynı tarihi gelişimi, aynı mekanı, aynı inancı... kapsıyorlarmış gibi davranarak konuşmayı, tartışmayı, bir savı ta başından kendimize ve başkalarına içinden çıkılmaz bir hale getirmekteyiz.

Sosyal bilimlerde bu belirsizlik, bu görelilik bir konuyu sorunsala dönüştürmekten başlayıp o sorunsalı çözümlenmeye kadar izlenen yolda herkesin söylediklerinin kendine açık başkalarına kapalı bir hale getirmektedir. Bu da birçok yönden çözüldüğü varsayılan sorunsalın, aslında hiç kurulamadığı ve kurulamayan sorunsalın çözümlenmesi, çözümden ya da çözümlerden bir sonuca gidilmesi gibi bir etkinliğin olmaması anlamına gelmektedir. Bu durumda ciltlerce yazılmış tarih tezleri, bağlantısız, kopuk; dolayısıyla sonuçsuz kalmaktadır. Elbette sonucu açık tez/tezler de olabilir. Fakat bu yaklaşım bilginin, bilmenin bir karabasanı gibi algılanmakta; acilen bir sonuca gitme zorunluluğu sosyal bilimcilerin kolaycı bir eğilimi olarak yaşanmaktadır. Bu denemede yer alacak tezlerin sonu bilinçli olarak açık bırakılmaya çalışılacaktır. Böylece algılanan ve kurtulunmaya çalışılan o karabasanın aslında bilmenin önemli bir itici gücü olabileceği sergilenmeye çalışılacaktır.

Bu denemede odakta Türkmen başıbozukluğunun günümüz demokrasisi için taşıdığı olanaklar irdelenecektir. Sorunsalın kurulmasından, tarihi sürecin incelenmesinden, yaşayan Türkmen kültürünün demokrasi açısından incelenmesinden önce bazı kavramların, adlandırmaların içerikleri sorgulanacaktır. Bu taramadan sonra da kavramların değişik kullanım önerileri yapılacaktır.

1.1. Türk, Türkmen, Oğuz, Moğol, Tatar...

Türk adı, Çin kaynaklarında 7. yüzyılda sık sık geçmektedir. Bu kaynaklardaki “tu-küe” yazılışından hareket edilerek, 8. ve 9. yüzyıllarda geçen törük ve türük sıfatlarının güçlü, kuvvetli anlamları yanında, cins isim olarak da o yüzyıllarda yaşayan Göktürklerden kalan birkaç boybirliği –aşiret, konfederasyon- örgütlenmesine ait bodunları –etnik boy- işaret etmektedir. M.S. 6. yy.a gelince Türk adını taşıyan bir devlete rastlıyoruz: Göktürkler (532-744). Döneme ilişkin dağınık Çin kaynaklarından ve Bizans kaynaklarında geçen birkaç pasajdan başka elimizde yazılı bir belge yok. Orhun ve Yenisey Anıtlarının tarihi ise 8. yy. Uyгур Anıtları 9. yy. olarak belirleniyor. Yazılı kaynaklardan Kutadgu Bilig ve Divanü Lügat it-Türk 11. yy.a ait. Dede Korkut Oğuznamelerinin 14.-15. yy.da yazıya geçirildiği tahmin ediliyor ve Cami al Tavarih, Şecere-i Türk, Şecere-i Terakime, daha sonraki yüzyıllara ait. Türklerin ve Oğuzların kökenine ilişkin bilgiler Osmanlı vakaname –kronik-lerinde bu kaynaklardan bazılarına dayandırılarak tekrar ediliyor. Oğuz Kağan Destanı ise 14. yüzyılda Reşideddin tarafından aktarılıyor.

Bütün bu kaynaklarda bulunan kavim/budun –people/volk- adlandırmalarındaki karışıklık hala sürüyor. Türkmen, Oğuz, Tatar, Moğol, Memluk sözcükleri birçok yerde Türk sözcüğüyle karşılanıyor. Yine bu kaynaklarda bu sözcüklerin birçok yerde ayrıldığı, farklı etnik ve kültürel kimlikleri işaret ettiği görülüyor. Tahminimce bu karışıklığa neden olan birçok eğilimden ikisi şu:

Ortaçağ yazılı ve sözlü –söylenceler birkaç yüzyıl sonra yazıya geçiriliyor- kaynaklarında olgulardan çok, zamanın dünyayı ve toplumları kavrayıştaki anlayışları gereği bir genelleme, bir teklife indirgeme eğilimi bulunuyor. Bu yaklaşım en eskisi 8. yy.a ait –Agacanova göre 9.yy.- Arap kaynaklarında da egemen. Kısacası bu kaynaklarca Orta Asya ve Uzak Asyada yaşayan bütün kavimler Türk soylu. Onların yanında Çinliler ve Farslar var. Hatta söylencelere göre bu kavimler ve Ruslar da Nuh'un oğullarından türediler (Raşid al Din, Bahadır Han, Oğuz Kağan Destanı –Uygurca metin-, bazı Arap seyyahları ve onların yazdıklarını okuyup bir

yere gitmeden tekrar yazan çoğaltan “gezinler”). Ortaçağda bu anlayışın insanlara dünyayı kavratmakta bir kolaylık sağladığı –hepimiz Adem'den gelmedik mi?- açıktır.

İkinci eğilim de yazmayı bilenlere devlet saraylarında şöhret ve para sağladığı için bol bol kullanılıyor. Dönemlerinde böylece bir moda oluşuyor: üslup benzerliği... Zamanın yazarlarını ve onların tek müşterileri olan zamanın egemenlerini çoğaltan, eserleri moda kılan da yazılanların meliklere,

sultanlara, padişahlara, hanlara, beylere egemenliklerinin tanrısal, köklü, eskiye dayanan göksel bir hak olduğunu göstermesi. Bunun için Selçuklu Melikşah da ısmarlama bir tarih yazdırır. Zamanın bilimi, sanatı, tarihi, coğrafyası, edebiyatı ve dilbilimi... bu kaynaklardan, saraylardan besleniyordu.

Burada uygar "sarayın" baskıyla örülmüş bir egemenlik anıtı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Oysa tabii boybirliklerine –konfederasyon benzeri siyasi yapı- dayanan dikey bir örgütlenme olan ortaçağ Asya devletleri, Oğuzlara yabancıdır². Hazarötesi "Oğuz federasyonunun yönetim tarzı için ne Pritsak'ın (1981-1982) ileri sürdüğü gibi Oğuz Yabgu İmparatorluğu, ne de Golden'ın (1972) adlandırdığı gibi Oğuz Yabgu Devleti yaftalarını kullanabiliriz. Adını koymak gerekiyorsa bu düpedüz "çokboylu başkanlık sistemidir ki, Oğuz'un henüz devlet kuramamış olduğunu gösterir" (Divitçioğlu 2000: değişik yerler). "Hazar Denizi'nin doğusundaki bozkırlarda Oğuzlar da, onların torunları olan Türkmenler de kendi aralarında devamlı savaşımlar ve bir türlü siyasi birlik kuramamışlardır" (Barthold 1927: dğş. y.) Bundan dolayı da Oğuzların sarayı olmamıştır. Onlar hakkındaki tanıklıklar, tanımlamalar, adlandırmalar hep saraylılar tarafından yapılagelmiştir ve bir "öteki"leştirme tanımıdır.

Oğuzların kökeni sorunu bugün hala halledilmiş değildir. Göktürklerdeki Tokuz Oğuzlar, Uygur birliğine dahil dokuz boy, bütün zorlamalara rağmen 10. yy.da Hazar-Aral coğrafyasında yaşayan Oğuzlarla ilişkili görünmüyor. "Tokuz Oğuzların akbetine gelince, bu hususta hiçbir bilgiye sahip değiliz. Onların X. yüzyılda aşağı Seyhun –Sırderya- boylarında sadece Oğuz adıyla karşımıza çıkan topluluk olmadıkları şüphesizdir" (Sümer 1965). Çünkü iki devletin tabii boylarının izleri bu iki devletin hüküm sürdüğü zamanlardan beri Çin, Bizans, Arap, Fars ve kendi yazılı ve sözlü kaynaklarından kısmen izlenebilmektedir. Bu boybirliği örgütlenmelerinin içinde 10. yy. Oğuzlarının yer aldıklarına dair açık bir kanıt bulunmamaktadır. Üstelik Oğuzların yazısız, tarihsiz ve devletsiz bir kültür; farklılaşmayı önleyici topluluk mekanizmalarına sahip, dolayısıyla bütünlüklü, eşitlikçi ve özgür bir yatay toplum olması onları tanımlayan bütün kaynaklarda izlenebileniyor. Bu gevşek ve geçici "boybirliği" örgütlenmesi, kesinlikle Türk boylarının sürekli ordulu, dikey örgütlü, tabii boyların –at, koyun, keçi, deve sürüleri- vergileriyle ve onlardan derledikleri orduların yağmalarıyla geçinen devletinden nitelik olarak farklıdır. Oğuzlar gayri devletçi ve yatay topluluk ilişkilerine sahiptiler. Cinsiyete dayalı bir örgütlenmeye –pederşahlık, babaerki- boy, tire, uruk, çadır –Moğolca ayımak=Türkçe oymak- yaşamının hiçbir alanında rastlanmaz. Ayrıca hayvancılıkta Oğuzlarda köle kullanımına da rastlanmaz (Agacanov 1969). Esasen Oğuz/Türkmen toplulukları bütünlüklü ve sınırsızdır. Onların kendi haklarında anlattıkları hikayeler ise, bir kısmı14.–15. yy.larda yazıya geçirilen Dede Korkut Oğuznameleridir. Oğuznameler de, Oğuz Destanı gibi, Danişmendname, Battalname gibi 14. yy.da Türk/Moğol/Tatar Memluk saraylarında çok sonraları yazıya geçirilmişlerdir.

Oğuzların gelenek ve görenekleri, duygulanış biçimleri, düşünme biçimleri, inançları, birey ve topluluk olarak özgürlüğe ve bağımsızlığa düşkünlükleri bugün Anadolu, Rumeli, Azerbaycan ve Türkmenistan Türkmenlerinde hala yaşamaktadır (Alevi Bektaşî şiiri ve müziği, menakıbnameler, velayetnameler, dinsel törenler, batıni inançlar, hoşgörü ve alçakgönüllülük, devletten uzak durma, dilsel özellikler...).

6. yy.dan bu yana var olan "boybirliği" olarak Türk devletleri içindeki boylar kısa zaman dilimlerinde sürekli değişiyordu. Bir gerçek olarak bu dikey boybirliğindeki çekişmeler bir iktidar mücadelesi değil, iktidara boyun eğmeme mücadelesi olarak Oğuz boylarının önde gelen kültürel ve etnik özelliğidir. Göktürk, Uygur, Kırgız, Yabgu ve daha sonraları 11. yy.da açık olarak izlenen Karahanlılar, Selçuklular, Rum Selçukluları ve Osmanlılar zamanındaki bütün isyanlar anti iktidar, anti devletçidir. Sancar, Rüknettın IV, Beyazıt II zamanlarında sultan ve vezirlerin esir edilip ve hatta başşehirlerinin alınmasına rağmen Oğuz/Türkmen "sivil" savaşçuları –hiçbir zaman sürekli ordu beslemediler- her seferinde kenti bırakıp kıra dönmüşlerdir³. Buna rağmen, 9.yy.da adı Arap kaynaklarında ilk defa geçen Oğuzlar (Agacanov 1969), sanki kendilerinin varlığına tanık bulamadığımız dönemlerde de, aynı siyasi yapıyı –boybirliği-, aynı topluluk özelliklerini, aynı coğrafik yerleşimi... koruyormuş gibi algınlıyor. Bundan dolayı da hayali bir köken indirgemeciliği hemen kendini gösteriyor. Oğuzların birçok tarihçi tarafından köken olarak indirgendiği Tokuz Oğuz boyları Çin kaynaklarında sayılmaktadır: Uygur, Buku, Kun, Bayurku, Tongra, Sse-ki, Sıkar, Kipi, ve Ediz'dir (Hamilton 1962/aktaran Divitçioğlu:2000). Yine Kaşgarlı Mahmud, Tokuz Oğuz adını hiç kullanmaz;

bunun yerine –topluluk, coğrafya, boybirliği olarak- Uygur sözcüğünü kullanmaktadır (Barthold 1927). Bu dokuz boy da Türk kökenlidir (Divitçioğlu 2000).

Orhun anıtlarında ise, Tokuzguzların Göktürkleri her zaman uğraştırmaları dikkat çekmektedir. Onlar Türklerin en uslanmaz düşmanlarıdır (Orkun1936, Ergin1970, aktm. Öztürk1996). Selçuklu-Danişmendliler, Selçuklu-Babalı Türkmenleri: başta Avşar, Kızık, Begdili, Kargin oymaklarından artakalanların yer aldığı savaşlar; Osmanlı- Karaman (Avşar, Bulgar, Varsak, Turgut...), Osmanlı-Türkmen Beylikleri, Osmanlı-Safevi, Safevi-Türkmen boyları çekişmelerinin yer aldığı savaşlar düşünülürse, Türkmenlerin devletle uzlaşmazlıkları Tokuz Oğuz-Göktürk ilişkilerine benzemektedir. Tokuzguzların ise Hazarötesi Oğuzlarla ilişkilerinin olmadığı bellidir.

Oğuz etimolojisi de Oğuzların belirlenmiş ve tanımlanmış ötekiliklerinin devamı olarak oldukça karışık. Oğuz'u süt veren hayvanlardan kuzulama, buzağılama, taylama... sonrası sağılan "ağız"la açıklayandan (Pelliot 1930), Öküz'e (Sinor 1950), akrabalığı imleyen "oğ" kökünden oğuşla açıklayanlara (Hamilton, Golden 1972), "ö-", düşünmek kökünden "akıllı, hikmetli" deyimlerine bağlayanlar (Baskakov 1988) vardır (Akt. Divitçioğlu 2000'de Golden'e katılmaktadır). Ayrıca Ok+uz (Marquart 1914: pheil Manner= oklu adamlar), tosun (Bazin 1953), ok+z (Nemeth/Orkun 1935: ok= boy, oymak; z= çoğul eki:oymaklar (Akt. Sümer 1965'te Nemeth'e katılmaktadır.) etimolojilerini ileri sürenler de vardır.

Bütün yazarlar, Agacanova'nun şu belirlemesini birçok kez yinelemektedir -Divitçioğlu ise Oğuzların 6-10.yy.daki coğrafya ve boybirlikleri sorununu çözdüğünü düşünmektedir.- : "Tarih literatüründe, IX-XI. Yüzyıllar arasında Oğuz Devleti'nin yapısına ve sosyal konumuna ilişkin hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu alanda iki görüş ileri sürülmüştür. İlki, Oğuz Devleti'nin derebeylik ilkesi dışında bir özellik içerdiği; ikincisi ise, erken feodal denilebilecek bir yapıya sahip olduğudur... Orta Çağ eserleri ve tarihi rivayetler arasında mukayeseli bir analiz yapılırsa, Oğuz Devleti'nin feodal dönem öncesi yapıdan tedrici olarak erken feodal yapıya geçtiği görülecektir." (Agacanova 1969.)

Hazarötesi Oğuzlarının illeri ise aşağı yukarı birçok kaynakta bellidir. "Hazar denizinden Seyhun (Gök Türk Yinçü Ögüz) ırmağının orta yatağındaki Farab (XI. yy Türkçe adı Karaçuk) ve İsficab yörelerine kadar olan yer ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı" (İstahri 930, kaynak Belhi 920/ akt. Sümer 1965). Daha derli toplu bir saptama da X-XII. yy. Arap coğrafyacılarının (Fazlan, İstahri, İdrisi... ve Kaşgarlı Mahmud) söylediklerini toparlayan Divitçioğlu 2000'de bulunmaktadır: "Doğuda, Aral Gölü'nden SütKent'e dek inen Sır-Derya kıyılarıyla Karaçuk dağları arasında kalan bölge (Türkmen ve Karlukla sınırdış); Güneyde, SütKent'ten başlayarak Amu Derya'yı Curcan'ı oldukça üstünden kesen, Maveraünnehirden Mangışlak'a kadar uzanan hattın kuzey bölgesi (Harzemle sınırdış); Batıda Hazar Denizi, Kuzeybatıda Çim Irmağı (Hazar ve Peçenekle sınırdış); Kuzeyde Karakum'un üstü (Kimekle sınırdış)."

Oğuzların buraya ne zaman geldikleri ise bilinmiyor. İbnül Esir Halife el Mehdi (775-785) zamanında gelmiş olduklarını Horasanlı bir tarihçiye dayandırıyor (Sümer 1965). Buraya nerden geldikleri konusu ise açık değil. Batı Göktürklerin artıkları On Oklar, Çu ve Talas bölgelerinden geldiler (Sümer 1965), Tokuz Oğuzlardan bazı boylar –Ba ça neg=Peçenek, Ha la yun log=Alayuntluğ, Çar du li=Çarukluğ (Göktürk'ün 12 Türk boyundan biri) , Aymur=Eymür (Eski Uygur Federasyonundan), Bayundur (Kimek Federasyonundan, Gardizi/Martinez) Uygurlarla anlaşamayıp Balkaş gölünü kuzeyden dolaşıp Seyhun'un doğusu ve Aral Gölünü çepeçevre saran bölgeye yerleştiler. Zamanla On Oktan kalan artıklarla birleşerek Oğuz birliğini kurdular (Divitçioğlu 2000) denmektedir.

Ama burada bir dizi sorun çözülmeden beklemektedir. Akıbetleri meçhul Tokuz Oğuz'dan 5 boy, Çok etnili bir biçimde (Türk, Oğuz, Peçenek, Uygur, Kimek) nasıl birleştiler? Bu göç 760 yılı Karluk göçü döneminde olduysa, o zamanlarda Aral Çevresinde kimler oturuyordu? Karlukların son verdikleri Türkişler 2 kol – sağ: Nu şe pi, sol: Tu lu- 5+5=10 boylu bir yapıyı neden terk edip 2 kollu 24 boylu bir yapıyı kurdular/ dahil oldular? Peçenek ve Kumanların 2 kol, 8 boy oluşları neden Aral çevresinde bozuldu?

Burada çok basit gibi duran bu sayı sistemi sorunlara çözüm olabilecek gizler taşıyor gibi duruyor. (Oğuzların 1, 3, 4, 12 ve 24 olan kutsal sayılarıyla başka bir denemede oynamayı düşünüyorum.) Ve en önemlisi devletçi bir gelenekten gelen (?) On Oklar neden Aral çevresinde diğer boylara iktidar kurmaya çalışmadılar da, devletten vaz geçtiler? Efsanelerin gösterdiğinin aksine, Ortaçağ tarihlerinin gösterdiği Oğuzlar arasında iktidarın cazibesine kapılan hep İç Oğuz= Üçok kolu oluyor. Taş Oğuz= Bozok ise, bu çabalara karşı hep direniyor4. Bu sav Selçuk Beg ve Osman Beg'in boy kökenlerini gündeme getiriyor; Dukak'ın topluluğunun Hazar'a sürgünü ve Ertuğruloğlu Osman'ın boyunun tanınmamış olması sorununu... "Yabguluk [bazı Arap kaynaklarına göre beyguluk] verasetle geçmez, hiçbir sülale ya da uruğun tekelinde değildir... kuz irkinler için de aynı kural

geçerlidir. Yabguluk bir boya geçmişse, kuz irkinlik başka boylar arasında üleşilir. Böylece, siyasal erk topluluğun iyeliğinde kalır; paylaşılır." (Divitçioğlu 2000.) Bu töreyi, (seçim, bazen de çöp çekerek kura) bu Türk, Peçenek, Kimek, Oğuz boyları Üstyurt'ta nasıl aştılar? Hangi dilde anlaşılabilir? Bu dil niçin Oğuzca/ Türkmence oldu?

"Çin kaynakları, Batı Göktürklerin konuştukları dil, Doğu Göktürklerinkinden biraz farklıdır (Chavannes, Documents; Bazin Les Calendri Turcs-aktaran Sümer1965)." Kaşgarlı Mahmud ise, Tohsı ve Yağmaların Türkçesine Hakanlı Türkçesi adını veriyor –Orhon anıtlarının dili-. Ve bu Türkçenin Oğuzcadan farklı olduğunu sık sık vurguluyor. "Türkler 'suwda yundum', bunlar [Oğuz ve Kıpçak] 'çundım' derler. Türkle Türkmen arasında bu kural değişmeyerek yürür (Divan II-s.314). Ve Toy: ordu kurağı, ordu karargahı. Bu sözden alınarak ghan toy denir ki, 'Hakanın ordu kurduğu yer' demektir: Bunu Oğuzlar bilmezler" (Divan III-s.141).

Bütün bunlara ek olarak Oğuz ile Türkmen ayrımı da sorunu iyice karıştırmaktadır. “Bu Türkmenler Oğuzlardan ve Karluklardan tamamen ayrı bir Türk elidir. Türkmen adının gerçek sahibi bu topluluktur. Türkmenler İsficab Balasagun arasında yaşıyorlar...Melik, Ordu adlı kasabada oturuyor. Türkmenlerin korkudan Müslüman olduğunu ve İsficab hakimine armağanlar gönderdiğini Mukaddesi (985) bildiriyor.” (Sümer 1965.)

Ama ayırıştırma ile başlamak, ayırıştırılardan tekrar birleştirmelere gitmek ya da ayırıştırılarda kalmak(?) bu konuda uygun bir yol gibi görünüyor. Agacanova Oğuzelinde oturan Türkmen nüfustan bahsederken, “...Orta Asya’daki eski Hint-Avrupai ahalinin torunlarıyla kaynaşan bir kısım Oğuz ve Türklere ‘Türkmen’ adı verilmişti. ‘Türkmen’ adının kendisi ise esasında İslam dinini kabul eden Oğuzlar için kullanılmıştı” (Agacanova 1969). Yine Agacanova “8. yüzyıl ve 9. yüzyıl başlarına ait Çin kaynaklarında Tö-Kyu-Möng Ülkesi’nden bahsedilmektedir. Muhtemelen Yedisu –Balkaş gölünün batısıyla, Isık gölün kuzeybatısına uzanan başta Çu nehri ve diğer ırmakların vadileri- kastedilmiş olmalı. Bu ülkenin ismi büyük bir ihtimalle ‘Türkmen’dir” (Agadjanov 1963) demektedir.

1.2. Hayali devletler ya da devlet hayalleri

Yakınçağda ise eskinin devlet anlayışı yerine yeni bir hayali devlet anlayışı yaygınlaşıyor: tek boduna –etni- dayalı devlet ya da ulusal devlet. Toplumsal kargaşanın, etnik kargaşanın, kültürel kargaşanın, ekonomik kargaşanın en belirgin hatta tek nedeni olarak bir devletin sınırları içindeki farklı etni, kültür, dil, din, hatta mezhepler görülüyor. Kargaşayı ortadan kaldırmak; uyumu, o başlangıçsız ve sonsuz yitkin cennetin uyumunu yeniden sağlamak için yeni bir anlayışla tarih, toplum, siyaset, dil, din, ırk, kültür tekleştirilmeye çalışılıyor. Bu yaygın bakış, ulusçuluk; doğal sonucu olarak tek buduna, tek kültüre, tek dile...dayanan saf oluşumları, hayali oluşumları yeniden yaratıyor. Bütün yazılı kaynaklar, sözlü anlatılar yeniden yoğunlaştırılıyor. Türkler ve Türkçe; Türk tarihi ve Türk kültürü, Türk İslamı ve Türk mezhebi Hanefilik... kurulan ulus devletler kadar onların benzer anlayışlarına rağmen çeşitleniyor. Kurgusal sonuçlar bu kadarla kalsa pek “arı ve hoş” sayılabilir. Yaratılan dilin, tarihin, kültürün, sanat ve edebiyatın geniş bir kapitalist içpazarda çok büyük bir cirosu olduğu kolayca tahmin edilebilir. Sarayların yerine, yeni devletlerin kurumları “üretilen seri ürünlerin, meta olarak” en büyük alıcısı oluyor. “Üretim” sürekli teşvik ediliyor. Üniversiteler, araştırma kuruluşları, eski toplumların yeni vakıfları, yayınevleri ve yayın organları. Bu kapitalist pazara ek, gelişen ikinci bir pazar olarak yeni tüketicilerin toplumu gün geçtikçe devreye yaygın olarak girerek resmi kurumların üzerindeki parasal yükü hafifletiyor. Bu alanda uğraş verip de ün, para, makam sahibi olmayan ulusçu/milliyetçi yazar/akademiker kalmıyor. Böylece sosyal bilimlerde de, zannedilenin tersine, yakınçağ öncesinde olduğu gibi azınlıkta kalan nesnellik peşindekilerle –bilimdeki ideolojiyi en aza indirme çabasındakiler-, çoğunlukta bilimlerde var olan ideolojiyi artırma peşindekiler arasındaki çekişmede ikinciler tarafından temsil ediliyor. Farklı sesler susturuluyor; kurumlardan uzaklaştırılıyor, hapse atılıyor, en azından sesleri duyulamayacak bir hayat tarzına mahkum ediliyor. - Sokrates, İbni Sina, Galile, Bakünin, Buharin, Muzaffer Şerif, Mete Tunçay, İsmail Beşikçi... farklı zamanlarda benzer çileleri çeken binlerden sadece birkaçı.-

Türk adının bir devletin halkları anlamından bir budunun adı olarak kullanılmasına doğru geçilen süreçte de karışıklıklar ve belirsizliklerle dolu. Şecere-i Terakime’de (17.yy.) bu adlandırma Türk, Türkmen, Oğuz, Uygur, Moğol, Tatar yerine kullanılmaktadır (Ölmez 1996: 235-237). Ebulgazi’nin kaynağı “Reşideddin Oğuznamesi”dir ve orada da aynı belirsizlik bulunuyor. (Eckmann 1976 -aktaran Ölmez 1996-, Togan 1972, Sümer 1980.)

Bu karışıklığı kabul eden Türkologlardan Barthold, “... meşhur olup bilinenleri Karluk, Uygur, Kırgızlardır. Fakat bu kavimlerin son zamanlarda bilinen manası [yani bütün Türk kavimlerinin tamamını içerecek şekilde bir isim olması] müslümün kavimlerin bir eseri olsa gerektir... Araplar birçok kavimlerin M.S. VII. ve VIII. asırlarda harbettikleri Türklerle aynı lisanla konuştuklarını gördüler. Bundan dolayı hepsine ‘Türk’ demeye

başlamışlardır Bununla beraber bugün İslamiyeti kabul eden Türklerin hepsi kendi lisanlarını ‘Türkçe’ diye adlandırmıyorlar. İslamiyet dairesi dışında ‘Türk’ kelimesi o kadar yayılmamıştır.” (Barthold 1927:32.) “Orhun abidelerinde... Türk olmayan kavimlerden biri de ‘Tatar’lardır ki, sonradan Moğollar kendilerine bu ismi vermişlerdir. Abidelerde ‘Tokuz Tatar’, ‘Otuz Tatar’ isimleri vardır” (Barthold 1927: 36), demektedir.

Bu budunların açık olarak ayrıldığı bir kaynak da, 13. yy.da yazılmış “Moğolların Gizli Tarihi”dir. Tatarlar s. 21, 22, 63 ve 84’te; Türkler s. 159, 160, 191 ve 195’te, Türkmenler s.132,136’da açıkça ayrı budunlar olarak geçmektedir.

Kaşgarlı Mahmud ise, bu konuda oldukça değişken bilgi aktarmaktadır. “Tatar: Türklerden bir bölük (Divan I-411), Tawgaç: Türklerden bir bölüktür...bunlara Tat Tawgaç denir, ‘Uygur’ demektir; ‘Tat’tır, ‘Çinli’dir. Bu Tawgaçtır. Bu sözdeki ‘Tat’ kelimesinden ‘Farshlar’, Tawgaç kelimesinden de ‘Türkler’ murad edilir. (I-453-454), Mankıslağ: Oğuz ülkesinde bir yerin adı (I-464), Yağma: Türklerden bir bölüğün adı (III-34), Kış: Sadak. Oğuzlar ve Oğuzların kardeşi bulunan Kıpçaklar bunu bilmezler (III-127), Türk: Türk. ... ‘kim sen’ denir; buna ‘Türkmen’ diye cevap verilir, ‘ben Türküm’ demektir (I-353), Türkler aslında yirmi boydur...Bizans ülkesine en yakın olan boy Beçenekdir; sonra Kıpçak, Oğuz,... Tatar, Kırgız gelir... Uygur, Kitay. Kitay ülkesi Çin’dir. Bundan sonra Tawgaç gelir; orası Maçin’dir (I-28) ve Türkmen: Bunlar Oğuzlardır...Zülkarneyn ... onlara ‘Türkmanend’ –metinde Arap harfleriyle yazılı- demiş, ‘Türke benzer’ demektir... Zülkarneyn çekilip gittikten sonra, Hakan Şu [Çin’den] geldi, Balasagun’a kadar ilerledi...(I-416-417).” Kaşgarlı Mahmud, Türk dilinin sözlüğünü yazdığını söylese de, kitap esasında Türkçe ile Oğuz dili arasındaki ayrımları belirlemekle ilgilidir. Filolojik olarak bir gruplama –Altay/Ural, Hint/Avrupa, Latin...- etnik kökeni bir genelleme olarak çözebilir; ama çözemediği, teorik kaldığı yer ise, tarihin, dinin, kültürün vb. sorunlarıdır. Bunların çözümünü yalnızca filologlardan beklemek de onlara karşı yapılmış bir haksızlık olurdu.

Yüzlerce “belirsiz” belirleme içinde en açığı ise, Küçük Abdal’ın Otman Baba Velayetnamesi’ndedir: “... ve kendi özü Oğuz dilin söyler idi...” (Koca 2002). Osmanlı Devletinin 15. yüzyılının ikinci yarısında yönetim dilinin Osmanlıca; medreselerin, enderunun ve dinsel kurumlarının dilinin Arapça; edebiyat dilinin Osmanlıca, Arapça ve Farsça olduğu; Türkmenlere ve hatta Türklere ait her şeyi aşıyor görüldüğü bir zamanda Oğuz Dili/ Türkmence, devlete rağmen yaygın olarak konuşulan bir dildir. Bu ayrım/ayrım da tarihsel ve gerçek olgulardır: Karışmış ırklardan gelen yönetici Osmanlılar (Osmanlı Türkü müdür?) ile adı hiçbir zaman telaffuz edilmek istenmeyen toplumun temel unsuru olarak yönetilen Türkmenler/Oğuzlar. Osmanlıca ile Türkmence. Türkmen gelenek ve yaşam tarzıyla, süratle Acemlikten çıkıp Araplaşan bir gelenek ve gündelik yaşam tarzı...

“Anadolu halkı arasında idarecilere Osmanlı adı veriliyordu. Bu adın verilmesi, mensublarının saray ve ocaktan yetişmeleri ile kavmi bakımdan Türk[men] halkından çıkmamaları ile ilgilidir. Anadolu Türk[men]leri bunlara adeta yabancı ve istilacı bir zümrenin mensupları gözüyle bakıyorlardı. Osmanlı sınıfının mensupları, Anadolu halkına bilhassa köylü ve göçebelere göre mağrur, haşın, hiylekar, sözünde durmaz, vefasız ve gayri adil ve benlikçi insanlardır.” (Sümer 1980:15).

Bunlar da “Büyük” ve Rum Selçuklularından: “... kendilerine karşı nefret hissi beslediklerini anladıkları Türkmenleri [96] başkentleri olan Isfahan muntkasına getirmeyip Rum sınırlarına sevk ettikleri ve diğer milletlerden müteşekkil halita orduya dayandıkları gibi; Rum Selçukluları da bu nevi Türkleri Uç'lara sevk ettiler. Ve kendileri Acem, Firenk (Slav), Gürcü ve saire milletlerden toplanan “Tacik” ordusuna dayandılar” (Togan 1946: 217). Selçuklular Oğuz kökenlidir; ama sülalenin devletçiliği, tıpkı Osmanlılarında olduğu gibi, Oğuz toplum yaşayışından ziyade Türk, Moğol, Çin, Acem, Arap ve Bizans gelenekleriyle uyumludur. Bu yüzden bu üç devlette de devletin temel halkı Oğuzlar olmasına rağmen, en çok acı ve ölümü onlar tatmışlardır. Kültürleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Mülkün Nizamı gibi Vezirler Türkmenleri, onların inançlarını yok edecek bir çabayı devletin temel siyaseti kılınmıştır. Türkler – ki onlar da devletçi idiler- kendi kültür dairesinden çıkarak, Acem/Arap kültür dairesine girmişlerdir. Devlet anlayışları hala yaşayan “Siyasetname” anlayışıdır; ilk düzeyde de Türkmeni, ona ait her şeyi düşman sayan bir anlayıştır.

6. yüzyıldan 20.yy.ın sonuna kadar geçen süreci, gelinen noktadan tarih, dil, kültür, din, budun açısından anakronik olarak milli bir ideolojik bakışla “Türkçüleşmek”, en başta bugünkü Türkiye’de konuştuğumuz dil, tahayyül özellikleri, bodunsal karakteristikler, etnik nitelik ve yapılar, geçmiş kültürün yaşayan öğeleri, eski dinsel özellikleri korumak/kurtarmak için 15 asırdır mücadele eden Türkmen/Oğuzlara ve onların özgürlükçü, eşitlikçi, kaynaşmacı dünya tasavvurlarına karşı inkarcı ve kapatmacı bir tutumdur. Bu –bilinçli ya da bilinçsiz olarak sürdürülen- yanlış, Türkiye halklarının demokratik bir yaşam kurabilmesi önünde bir engeldir. Geçmişle ilgili olduğu kadar şimdiyle ve gelecekle de ilgilidir.

“Türkiye” de nüfus çoğunluğu köken olarak Türkmandır. Mezhep olarak Hanefi sünnetini izleyen, Türkmenliği erimiş ve bugün çoğunlukta olan ve kendilerine “Türk” diyen kesimler –gerçekten bunlar arasında Türkler de vardır: Kalaç, Çiğil, Kıpçak, Peçenek, Karluk, Uygur... ayrıca Moğollar, Tatarlar da bu kesimlerde yer alırlar- dışında, inançları –Alevilik- açısından kapalı topluluklar olarak yaşamış ve yaşamak zorunda olan

Türkmenler hala etnik bir bilinci çoğunlukla taşımaktadırlar. Fakat bu bilinç, inanç motifleriyle bir arada yaşamaktadır; inanç boyutu olmayan bir etni düşüncesi Türkmenlere yabancıdır.

Günümüzde birçok “Türkmen/Alevi” insanı –ne yazık ki bu iki kavram da tarih içinde ve bugün egemenler tarafından verilir, onları aşılması için kullanılmıştır; Oğuz’un tarihi ve yazısı yoktur; her şey önceleri olduğu gibi “söz”lüdür- hala Türk kelimesiyle kendilerine yabancı bir ege(me)n

mezhep ve etniyi tanımlamaktadır. Bunda haksız ve yanlış da değillerdir: Türk/İslam yüzyıllardır onlara yabancı ve üstelik onlara düşmanca davranan; katleden, süren, soykırıma uğratan –1153, 1240, 1261, 1277, 1416, 1511, 1526, 1529, ... 1826, 1978, 1980, 1993- bir kültürdür. İslamiyet=Hanefi sünnilik, Ortaçağ ve günümüz Türk devletinin mezhebi olmuştur. Bu sentez birlik derken, başka kültürel, dini, insani toplumsal değerlerin kendi değerlerinde erimesini anlamakta ve savunmaktadır. Türkmen ve Aleviler için bu erime bile devlet tarafından kabul edilemez bulunmaktadır; çünkü onlar zındık, mühlit, rafizi, kızılbaş, alevi olup biatları makbul ve kabul olunamayacak olanlardır –başka etnilerden Aleviler de bu yargıya dahildirler-. Bu düşünce ve tutum hegemonyacı, monolitik, dogmatik ve dışlayıcıdır. Irkçıdır, faşisttir. Oysa Rum'un kapısını açıp orada kalmayı sağlayan Türkmen kültürü ve inançlarıdır. Rum kılıçla değil, sentezci, hoşgörülü, dayanışmacı, başka toplulukları kendisiyle eş gören bir inançla yurt edinilmiştir. Gaza teorileri üç beş Arap kökenli ulemanın ideolojik emperyal sömürücü devlet anlayışlarının iktidarla işbirliği içinde bir yakıştırmasıdır. Bu düşüncede kişi yoktur, toplum yoktur; devlet anlayışında insanın yer almadığı bir oluşum metafizik olarak tahayyül edilmektedir: her şey devlet için... Bu inançtan dolayı da, düşman hep devletin düşmanıdır; kişidir, bireydir, topluluktur, halktır. Bu inançtan dolayı günümüzde yapılan sendikaların, derneklilerin, iktidarsız siyasal partilerin açık hava toplantılarına güvenlik sağlamaya giden polislerin ve amirlerinin birbirlerine “gaza'n mübarek ola!” demeleri insansız toplumsuz devlet anlayışlarının bir göstergesidir.

1.3. Türkmenlerden artakalan

Günümüz Türkiye Alevi Türkmenlerinin kültürel özellikleri hala canlıdır. Etnik özellikleri, topluluk içi evlilikler –bir sünniyle evlenilmez- günümüzde de yaygın olarak sürdürüldüğünden hala saftır. Çoğunluk olarak iktidara ve onun araçlarına, düşüncede ve duyguda yabancı olduklarından dolayı sırtlarını dönmüşlerdir. Zamandan beklentileri hep insanca, kardeşçe ve özgürce bir yaşam olmuştur. Ayrımcı değil, biraradacı; ayrılıklara ve farklara saygılı olarak kaynaşmacı; özgürlükçü ve bağımsızlıkçı; etnik ve kültürel özelliklerini hiç unutmadan, diğer etnilere ve kültürlere hürmetli olmuşlardır. Esasen bu kişilik özellikleri dinsel, kültürel, etnik ve tarihseldir.

Türkler ise sıkıştıkları her tarihte, Çinli'ye, Moğol'a, Rus'a teslim olmuştur. Bu tarihsel bir gerçektir. Orta Asya ve Rum diyarında Moğol istilasına karşı direnen sadece Türkmenlerdir. Hanedan ve yönetici kesimlerde büyük bir Moğol hayranlığı Selçuklu devletinden kalan her satırda görülür. Bu direnişten dolayı da başta Türk, Türkmen, Fars, Arap, Kürt yöneticiler tarafından huzur bozmakla suçlanmışlardır.

Bunun kültürel ve etnik boyutları vardır. Tıpkı Türkmenlerin asi, direnişçi, teslim olmaktansa ölümü göze alıcı olmaları gibi. Türkler Çinlilerle, Moğollarla, Acemlerle, Araplarla, Slavlarla kolayca karışıp melezleşmişlerdir. Bu melezleşme –Türkmence kırmalaşma- yeteneği Moğolların ve Tatarların çoğunluk olarak sonuçta Türkleşmesini doğurmuştur. Bugün Türkiye ve “Türki” ülkelerde yaşayan insanların çoğunluğu bu melez halktıdır. Tataristan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan toplulukları içinde bu melezleşme yeni etniler yaratmıştır. Bundan dolayı da Türk, Moğol, Tatar ayrımı güncel olarak birçoğuna anlamsız gelmektedir. Bu, etnilerüstü bir anlayışla yapılmamakta, aksine herkesi Türkleştirme siyasetiyle anlamsız bulunmaktadır. İtiraz edilen tam da bu fetihçi anlayıştır.

Türkmenler içinde Türkmenlik bilinci –etnik ve kültürel bilincini yitirmeyenler- azınlıkta kalsa da, başta Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, İran, Irak, Bulgaristan, Yunanistan ve Suriye'deki topluluklarda yaşamaktadırlar. Kültür ve ırklarının eriyip gitmemesinin bilincinde olarak, modern yaşam içinde bile esasta kapalı topluluk yapılarını korumaktadırlar. Esasen bu tarihsel bir reflekstir; buldukları ülkelerde onların yaşamlarını iyileştirici pek fazla bir değişiklik olmadığından da bu refleksin gerçekçiliği vurgulanabilir. Dilleri Türkiye'de dil devrimi, dilde yenileşme sadeleşme hareketlerine rağmen “Türkçe” adı altında sürmektedir. Bu, tıpkı Amerika kıtasını keşfeden Kristof Kolomb (1492- 1504 arası seferler) ile oraya çok sonraları giden (1499) Amerigo Vespucci'nin adlarından birinin, “Amerigo”nun kıtaya kaşifin anısına koyulmasına benziyor (Waldseemüller1507).

Bence bunun bir zararı yok; zararı olan şey, Türkmenlerin kültürel ve dinsel özelliklerinin yok edilebilmesi için açıktan ve gizliden ortaya konulan melezliğin kiskançlığı, melezliğin iktidar tutkusu, melezliğin doyurulamaz sömürü arzusu , melezlik ideolojisinin “Türkçülük-İslamcılık günümüzde İslamcıTürkçülük” adı altında egemen ve tek ideoloji olarak sürdürülme çabasıdır. Melezlik bir olgu ve varoluştur; hatta her etnik özellik gibi çok güzeldir. Yeter ki adı hegemonyacı, soykırımcı, kıyımcı “saflık” siyasetlerine karışmasın. Bu

“saflığın” başka etnilere, başka dinlere, belki başka mezheplere, hatta etnisiz ve dinsiz yaşamak isteyenlere karşı bir egemenlik ve üstünlük kurma aracı olmasına çalışılmasın...

KAYNAKÇA

- Agacanova S. G. Oğuzlar, Selenge 2003
- Aksüt Hamza, Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri, Art 2002
- Anderson B. Hayali Cemaatler, Metis 1993
- Aşık Paşazade, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Nihal Atsız, K.T.Bakanlığı 1985
- Aşıkpaşazade, Osmanoğulları'nın Tarihi, K.Yavuz/M. A. Y. Saraç 2003
- Babinger F. Anadolu'da İslamiyet, İnsan 2003
- Bahadırhan E.G. Şecere-i Terakime, (Haz. Ölmez Z.K.), Simurg 1996
- Baliv M. Şeyh Bedreddin, TVYurt 2000
- Barthold V.V. Orta Asya Türk Tarihi, Çağlar 2004
- Cahen C. Osmanlılardan önce Anadolu, Türk Vakfı Yurt 2002
- Clastres P. Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu, Devlete Karşı Toplum, Ayrıntı 1991, 1992
- Çamuroğlu R. Tarih Heterodoksi ve Babailer, Der 1990
- Dede Korkut Oğuznameleri, (Tezcan-Boeschoten), YKY 2001
- Deleuze G.-Guattari F. Kapitalizm ve Şizofreni, Bağlam 1990
- Divitçioğlu S. Oğuz'dan Selçuklu'ya, Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında, YKY 2000-2001
- Gordlevski V. Anadolu Selçuklu Devleti, Onur 1988
- Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Ötüken 1980
- Kaşgarlı M. Divanü Lûgat-it-Türk (çeviri Besim Atalay), TDK. 1999
- Köprülü F. Osmanlı'nın Etnik Kökeni, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Anadolu'da İslamiyet, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Edebiyat Araştırmaları, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Köprülü'den Seçmeler (Orhan F. Köprülü).
- Küçük Abdal, Odman Baba Vilayetnamesi, Can 2002
- Lindner R.P. Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, İmge 2000
- Mardin Ş. Türkiye'de Din ve Siyaset, İletişim 1991
- Melikoff I. Uyur İdik Uyardılar, Cem 1994,
- Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe, Cumhuriyet 1998
- Ocak A. Y. Babailer İsyanı, Dergah 1980,
- Zındıklar ve Mülhidler, T. V. Yurt 1998,
- Türkler, Türkiye ve İslam, İletişim 1999,

-Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim 1996,

-Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim 2000,

-Menakıbu'l Kudsiyye, (Erünsal-Ocak), TTK. 1995,

-Menakıbnameler, TTK.1997,

-Sarı Saltık, TTK.2002,

-Kalenderiler, TTK.1992.

Sümer F. Oğuzlar (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 1999

Tezcan S. Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar, YKY 2001

Togan Z.V. Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun 1981

Yüan-Ch'ao Pi-Shi, Moğolların Gizli Tarihi (çeviri Temir A.), TTK.1948

Zachariadou E. A. (editör), Osmanlı Beyliği, TVYurt 1997

Ahmet Ateş